

Київський університет імені Бориса Грінченка

ЗІНЧЕНКО ВІКТОРІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 81.242:37.022

**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОВНО-МОВЛЕННЄВИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА ЗАСАДАХ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ УЧНІВ
СТАРШИХ КЛАСІВ ГІМНАЗІЇ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Державному вищому навчальному закладі “Криворізький національний університет”, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Караман Станіслав Олександрович,
Київський університет імені Бориса
Грінченка, завідувач кафедри
української мови.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, доцент
Копусь Ольга Антонівна,
ДЗ “Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського”,
перший проректор з навчальної та
науково-педагогічної роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Омельчук Сергій Аркадійович,
Херсонський державний університет,
доцент кафедри мовної освіти.

Захист дисертації відбудеться “19” лютого 2015 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13/б).

Автореферат розіслано “17” січня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Дика

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Надважливе завдання шкільної мовної освіти в Україні – піднесення мовної та мовленнєвої культури суспільства, озброєння молоді знаннями стилістичних багатств рідної мови, виховання шанобливого ставлення до слова як до знаряддя праці, носія інформації, професійного вербального ресурсу, засобу духовного впливу, що має сприяти розвитку культури й духовності народу. Насамперед це стосується майбутніх гуманітаріїв – філологів, перекладачів, журналістів, педагогів, і, безперечно, учнів філологічних класів гімназії, які мають стати провідниками загальної, професійної і мовної культури, сприяти функціонуванню української мови в усіх сферах суспільного життя і на всій території України, втілювати в життя декларовану десятою статтею Конституції України (1996 р.) державність української мови.

Мету, структуру і зміст навчання української мови визначає Концепція мовної освіти в Україні, що ґрунтується на основних положеннях Конституції України, Законів України “Про освіту”, Державного стандарту мовної освіти, Державної національної програми “Освіта” (Україна ХХІ століття), Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти.

Здобутки психолінгвістики та комунікативної лінгвістики, зміщення акцентів у лінгвістичних і методичних дослідженнях, реальна мовленнєва ситуація в Україні сприяють переорієнтації лінгводидактів з вивчення мови як формальної системи на розгляд її як засобу комунікативної взаємодії. Шкільний курс української мови в профільній школі на сучасному етапі є комунікативно спрямованим, зорієнтованим на формування в учнів мовно-мовленнєвих компетентностей, умінь і навичок вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами мови в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Мовно-мовленнєва компетентність стає потужним фактором у підготовці випускників філологічних класів гімназії, які мають стати носіями зразкової літературної мови в обох формах її функціонування.

Теоретичну базу методики формування мовно-мовленнєвих компетентностей з української мови учнів старших класів гімназії становлять: а) праці з загальної, педагогічної та вікової психології (Ю. Бабаєва, П. Гальперін, Ю. Гільбух, О. Леонтєв, М. Заброцький, І. Ільясов, І. Кон, Г. Костюк, Б. Круглов, В. Крутецький, Н. Лейтес, О. Матюшкін, К. Платонов, А. Петровський, С. Рубінштейн, Б. Теплов, М. Фіцула, М. Холодна, М. Ярошевський, В. Юркевич); б) педагогічні дослідження наукових засад навчання мови в загальноосвітніх навчальних закладах (Ю. Бабанський, О. Біляєв, М. Вашуленко, Є. Голант, Л. Давидюк, В. Масальський), у навчальних закладах нового типу (гімназіях, ліцеях, колегіумах) (З. Бакум, О. Біляєв, Є. Голобородько, О. Горошкіна, С. Караман, О. Караман, І. Карасова, І. Кучеренко, О. Макаренко, В. Мельничайко, Г. Онкович, М. Пентилюк, М. Плющ, В. Ситдикова, Л. Скуратівський, В. Тихоша, В. Шпортенко, Т. Ясак); в) лінгводидактичні праці, присвячені особливостям навчання учнів профільних класів (О. Андрієць, З. Бакум,

Н. Бондаренко, О. Горошкіна, І. Гудзик, С. Караман, М. Пентилюк, В. Тихоша, Г. Шелехова); оволодінню учнями мовною, мовленнєвою, комунікативною компетенціями (Л. Вознюк, О. Горошкіна, М. Гульчин, Н. Дика, В. Добромислов, Г. Іваницька, В. Капінос, С. Караман, Ю. Караулов, Т. Ладиженська, Л. Мацько, В. Мельничайко, Г. Михайловська, А. Нікітіна, Н. Пашківська, М. Пентилюк, Т. Симоненко, Л. Федоренко); проблемі лінгвістичної підготовки здібних учнів (В. Алфімов, В. Горяний, М. Пентилюк, Ю. Мальований); г) педагогічні праці, що розкривають питання диференціації освіти (М. Артюхов, Г. Вержицький, В. Власов, І. Осмолівська), освітніх технологій (Є. Бондарівська, Н. Кочетурова, О. Павлик, О. Пометун, Г. Селевко); г) дослідження з психолінгвістики (М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтєв, А. Маркова).

Різним аспектам навчання української мови учнів філологічних класів у навчальних закладах нового типу присвячено низку дисертацій: 1) докторських “Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії” (З. Бакум), “Лінгвістичні та лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю” (О. Горошкіна), “Зміст і технологія навчання української мови в гімназії” (С. Караман); 2) кандидатських “Методика опрацювання науково-навчальних текстів у старших класах з поглибленим вивченням української мови” (О. Андрієць), “Методика формування стилістичних умінь з російської мови учнів 10-их класів філологічного профілю” (Ю. Мельничук). Зробили внесок у дослідження формування мовленнєвої компетентності учнів у своїх кандидатських дисертаційних дослідженнях Н. Веніг (“Формування мовленнєвої компетенції старшокласників”), Н. Дика (“Система роботи з культури мовлення в 5–7 класах загальноосвітньої школи”), Л. Кулибчук (“Розвиток образного мовлення учнів 5–7 класів”), А. Ляшкевич (“Наступність і перспективність формування діалогічного мовлення учнів початкових і 5 класів загальноосвітньої школи”), Т. Мельник (“Розвиток образного мовлення учнів 5–9 класів шкіл з російською мовою викладання”), А. Нікітіна (“Лексико-стилістичний аналіз як засіб удосконалення комунікативних умінь і навичок учнів 5–7 класів”), С. Цінько (“Розвиток у п’ятикласників умінь аудіювання на уроках української мови”) та ін.

У дослідженнях українських науковців значну увагу акцентовано на вивчення методики навчання української мови в загальноосвітній школі, проте філологічна підготовка учнів старших класів гімназії відповідного профілю ще не була предметом спеціальних досліджень у науковій і методичній літературі.

Останнім часом у публікаціях звертається увага науковців, методистів і вчителів-практиків на в ґрунтовну філологічну підготовку учнів шкіл нового типу. Вироблено практичні рекомендації щодо вивчення мовного матеріалу (З. Бакум, Л. Гончаренко, О. Горошкіна, С. Караман, Л. Мацько, Г. Шелехова та ін.), що стали основою для визначення наукових засад навчально-виховного процесу саме у філологічних класах. Проте не всі порушені дослідниками актуальні проблеми знайшли належне висвітлення у науковому полі.

У лінгводидактиці недостатньо спеціальних досліджень із проблеми змісту, форм і методів навчання учнів української мови у старших філологічних класах гімназії. Не

визначено критерії відбору навчального матеріалу з урахуванням проблеми допрофесійної підготовки учнів. Пошук шляхів оптимізації мовно-мовленнєвої освіти майбутніх філологів ще не був предметом спеціального дослідження.

Необхідність розроблення методики формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів філологічних класів вплинула на вибір теми дослідження **“Методика формування мовно-мовленнєвих компетентностей на засадах системного підходу учнів старших класів гімназії”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з проблематикою наукової роботи з української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ “Криворізький національний університет” “Проблеми функціонування мовних одиниць і граматичних категорій у різних стилях української мови та їхня лексикографічна розробка”, що входить до комплексної наукової теми ДВНЗ “Криворізький національний університет” “Теорія і практика підготовки майбутніх педагогів до гармонізації інтелектуального та емоційного факторів навчання; дидактична концепція розвивальної функції навчання” (РК № 0109U002918). Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою Криворізького державного педагогічного інституту (протокол № 7 від 14.02.2002 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 17.06.2003 р.).

Мета дослідження: розроблення та наукове обґрунтування методики формування мовно-мовленнєвих компетентностей з української мови на засадах системного підходу в учнів старших класів гімназії.

Відповідно до мети дослідження визначено такі основні **завдання**:

1. Визначити рівень розробленості досліджуваної проблеми в методичній науці.
2. Уточнити змістові характеристики базових понять дослідження.
3. Обґрунтувати структуру мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії.
4. Визначити критерії, показники й рівні сформованості мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії.
5. Розробити й експериментально апробувати методику формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії.

Об'єкт дослідження – навчально-мовленнєва діяльність учнів старших класів гімназії у процесі навчання української мови.

Предмет дослідження – методика формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії у процесі навчання української мови на засадах системного підходу.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові положення та висновки з філософії сучасної освіти (В. Андрущенко, В. Біблер, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай); поглибленого навчання української мови в гімназії (З. Бакум, О. Горошкіна, В. Горяний, О. Караман, С. Караман, М. Пентилюк, О. Семенов, В. Тихоша); компетентнісно-діяльнісного, особистісно зорієнтованого та системного підходів (Н. Бібік, А. Богуш, О. Копусь, Л. Попова, Т. Симоненко Л. Хоружа, В. Шляхова);

теорії мовно-мовленнєвої діяльності (М. Вашуленко, Л. Кравець, Л. Мацько, С. Омельчук, Л. Паламар, М. Пентилюк, М. Плющ).

Для реалізації поставлених завдань було використано такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз і синтез, зіставлення, узагальнення і систематизація лінгвістичної, психолого-педагогічної, методичної літератури з теми дослідження; аналіз програмно-методичного забезпечення курсу української мови для учнів профільної школи; розроблення змісту і методики формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів профільних класів; *емпіричні*: спостереження за навчально-виховним процесом, анкетування, бесіда, тестування, бесіди з вчителями й учнями, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний), під час якого перевірялася ефективність розробленої методики; *статистичні*: обробка експериментальних даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснювалося на базі профільних філологічних класів Скандинавської гімназії м. Києва, гімназії № 30 “ЕкоНад” м. Києва, гімназії № 49 м. Кривого Рогу, Криворізького обласного ліцею-інтернату для сільської молоді, Гончарівської гімназії Чернігівської районної ради Чернігівської області. До експериментальної роботи було залучено 317 учнів профільних класів.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше розроблено й обґрунтовано* методику формування мовно-мовленнєвих компетентностей на засадах системного підходу учнів старших класів гімназії; *уточнено й конкретизовано* зміст понять: “мовна компетенція”, “мовленнєва компетенція”, “комунікативна компетенція”, “профільне навчання”, “мовно-мовленнєві компетентності”, “системний підхід”; *удосконалено* форми, методи, прийоми навчання української мови на засадах системного підходу учнів старших класів гімназії; *подальшого розвитку* набули лінгводидактичні умови формування комунікативної компетентності учнів профільної школи на уроках української мови.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що пропонована методика навчання української мови сприяє посиленню мовного, мовленнєвого та комунікативного аспектів шкільного курсу, розширює діапазон мовленнєвої діяльності учнів як на уроках, так і в позаурочний час. Учителю-словеснику запропоновано конкретну методику навчання та систему вправ для формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії.

Отримані результати дослідження, основні його положення та висновки можуть використовуватися під час навчання української мови у філологічних класах з поглибленим вивченням української мови, колегіумах і ліцеях, на лекційних та семінарських заняттях з методики навчання української мови у вищій школі, для розроблення змісту програм, підручників і посібників.

Результати дослідження **впроваджено** в діяльність Скандинавської гімназії м. Києва (акт № 142 від 24.06.2014), гімназії № 30 “ЕкоНад” м. Києва (акт № 322 від 13.06.2014), гімназії № 49 м. Кривого Рогу (акт № 64 від 05.06.2014), Криворізького обласного ліцею-інтернату для сільської молоді (акт № 80 від 25.06.2014),

Гончарівської гімназії Чернігівської районної ради Чернігівської області (акт № 61 від 18.06.2014).

Особистий внесок автора представлений в опублікованій у співавторстві із С. Караманом статті та полягає в розробленні й реалізації проблемно-пошукового методу на уроках української мови в профільній школі, спрямованого на формування пізнавального інтересу і самостійності учнів під час виконання пропонованої системи вправ і завдань.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні результати дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних*: “Сучасна наука: тенденції розвитку” (Будапешт (Угорщина), 2013); “Applied Sciences and technologies in the United States and Europe: common challenges and scientific findings” (Нью-Йорк (США), 2013); *всукраїнській*: “Проблеми освітнього і наукового контентів професійної підготовки вчителів-філологів” (Глухів, 2013); *регіональній науково-практичній конференції*: “Особливості навчання державної мови в південно-східному регіоні” (Луганськ, 2003).

Публікації. Основні положення і результати дисертації висвітлено у 10 публікаціях (9 одноосібних і 1 – у співавторстві), з них 7 статей – у фахових наукових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 2 статті – за матеріалами наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (372 найменування на 32 сторінках, із них 5 іноземною мовою), 3 додатків, розміщених на 24 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, з них – 188 сторінок основного тексту. У тексті роботи вміщено 14 таблиць, 6 рисунків (із них 1 – на повну сторінку).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об’єкт, предмет, мету і завдання, представлено методологію та етапи роботи, визначено наукову новизну і практичне значення, подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження в практику.

У **першому розділі** – “*Теоретичні засади формування мовно-мовленнєвих компетентностей старшокласників гімназії*” – досліджено провідні тенденції в розробленні методичних підходів до формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії у лінгводидактичній теорії; розкрито сутність понять “компетенція”, “компетентність”, “мовна компетенція”, “лінгвістична компетенція”, “мовленнєва компетенція”, “комунікативна компетенція” як складників навчально-методичної системи формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів філологічних класів; розглянуто психолого-педагогічні умови формування мовно-мовленнєвих компетентностей здібних й обдарованих учнів.

Грунтовне дослідження наукових праць з педагогіки, психолінгвістики, комунікативної лінгвістики, лінгводидактики (Н. Бабич, З. Бакум, О. Біляєв, М. Вашуленко, Л. Виготський, Н. Голуб, К. Городенська, О. Горошкіна, Т. Донченко, Л. Занков, І. Зимня, С. Караман, Л. Кравець, О. Леонтєв, Л. Мацько, Л. Паламар, В. Пасинок, М. Пентилюк, М. Плющ, Т. Симоненко, М. Степаненко, Н. Хомський та ін.), змісту навчальних планів профільних загальноосвітніх навчальних закладів (профіль – українська філологія), власні спостереження переконують у необхідності підвищення рівня мовно-мовленнєвих компетентностей учнів профільних класів, формування в них навичок вільної комунікації українською мовою в повсякденному житті та професійній сфері. Наукові пошуки лінгводидактів з означеної проблеми реалізовано в розробленні методичних підходів, спрямованих на забезпечення формування мовно-мовленнєвих компетентностей майбутніх представників філологічних професій.

У процесі дослідження встановлено такі провідні тенденції в розробленні методики формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії під час вивчення української мови (профіль – українська філологія): пошуки продуктивної методики мовно-мовленнєвої підготовки учнів старших класів профільної школи; розроблення та реалізація особистісно зорієнтованої моделі мовно-мовленнєвої підготовки майбутніх філологів; формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів на інтегративній основі; моделювання монологічного та діалогічного мовлення на основі професійно спроектованих комунікативних ситуацій; формування мовно-мовленнєвих компетентностей майбутніх філологів на основі текстів фахового спрямування тощо.

Теоретико-практичний аспект проблеми дослідження пов'язаний із пошуком нових підходів до формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії і потребою вдосконалення навчально-методичного забезпечення профільного курсу української мови.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що сутність понять “компетенція”, “компетентність”, “мовна”, “мовленнєва” “комунікативна”, “лінгвістична” компетентності (компетенції) не усталена донині у методичній науці.

У дослідженні поділяємо погляди лінгводидактів, які розмежовують поняття “компетенції” та “компетентності”, мовна, мовленнєва, комунікативна та лінгвістична компетенції. У роботі обґрунтовано думку, що мовленнєва компетенція формується на основі мовної компетенції. Визначено змістове наповнення понять “мовна компетенція”, “мовленнєва компетенція”, “комунікативна компетенція”, “лінгвістична компетенція”, “мовно-мовленнєві компетентності”. Поняття “компетентність” тлумачимо як здатність отримувати й опрацьовувати інформацію, ефективно використовувати здобуті знання в професійній діяльності, спілкуванні тощо.

Зміст *мовної компетентності* вбачаємо у практичному оволодінні українською мовою, її словниковим запасом і граматичним ладом, знанні норм і правил сучасної української літературної мови та дотриманні їх в усних і писемних висловленнях, умілому їх використанні в процесі мовлення.

Лінгвістичну компетентність витлумачено як обізнаність з історією мови й мовознавства, теоретичними основами мовознавства, а також здатність учнів виконувати елементарний лінгвістичний аналіз мовних явищ різних рівнів.

Для нашого дослідження обрано розуміння *комунікативної компетентності* як здатності продукувати власні програми мовленнєвої поведінки, адекватні ситуації спілкування.

Мовленнєву компетентність охарактеризовано як здатність адекватно використовувати мовні засоби для побудови висловлень і текстів відповідно до норм усного та писемного мовлення.

За підсумками аналізу праць учених (Л. Виготський, П. Гальперін, Ю. Гільбух, М. Зиганов, У. Клименко, Г. Костюк, У. Крутецький, Н. Лейтес, О. Леонтєв, А. Матюшкін, С. Рубінштейн, Б. Теплов, М. Фіцула, М. Холодна та ін.) з'ясовано, що для обдарованих дітей характерні достатньо високий розвиток мислення, тривке запам'ятовування навчального матеріалу, висока працездатність, розвинуті навички самоконтролю в навчальній діяльності, уміння піддавати сумніву і науковому осмисленню певні стереотипи. Гімназисти відрізняються прикметною схильністю до розумової діяльності, неординарністю, сформованістю різних видів пам'яті, уважністю, зібраністю, швидкістю реакції, багатством уяви.

З'ясовано, що результативність навчання української мови в старших класах гімназії залежить від урахування психологічних закономірностей формування дослідницьких здібностей учнів. У цьому контексті першочергового значення набувають шляхи стимуляції активного мислення в процесі навчальної діяльності, успішність якого безпосередньо пов'язана з пізнавальною активністю й самостійністю учнів, наявністю пізнавальних мотивів, використанням відповідних дидактичних засобів, спрямованих на виконання навчальних дослідницьких завдань, що вимагають пошуку пояснення й обґрунтування закономірних зв'язків і відношень.

У **другому розділі** – “*Організаційно-методичні засади навчання української мови в сучасній гімназії*” – здійснено аналіз навчально-методичного забезпечення для учнів старших класів гімназії, обґрунтовано лінгводидактичні засади формування мовно-мовленнєвих компетентностей гімназистів у процесі навчання української мови в профільних класах і запропоновано методичну модель формування мовно-мовленнєвих компетентностей старшокласників гімназії на засадах системного підходу.

З'ясовано, що навчання української мови учнів старших класів гімназії здійснюється за Програмою з української мови для профільного навчання учнів філологічного напрямку (профіль – українська філологія) (автори Л. Мацько та О. Семенов) та підручниками з української мови для класів профільного рівня. З-поміж наявних виокремлено підручники для 10 і 11 класів колективу авторів – С. Карамана, О. Караман, М. Плющ, В. Тихоші. У дослідженні обґрунтовано доцільність організації навчання української мови в старших класах гімназії саме за цією серією підручників. Це зумовлено й тим, що 8–9-ті класи гімназії, у яких вивчається українська мова на допрофільному рівні, працюють за Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови (укладачі С. Караман, О. Караман, М. Плющ, В. Тихоша; за редакцією С. Карамана), а також за підручниками для 8–9-х

класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням української мови цього ж колективу авторів, що сприяє формуванню продуктивної моделі навчальної діяльності учнів профільної школи, реалізації авторської концепції навчання української мови.

Аналіз концепцій із проблем мовної освіти, Державного стандарту мовної освіти, Концепції профільного навчання української мови в старшій школі, чинного навчально-методичного забезпечення профільного курсу української мови сприяв визначенню передумов для організації ефективного навчання української мови в старших класах гімназії: розроблення навчально-методичного супроводу профільного курсу української мови на засадах системного підходу; реалізація особистісно зорієнтованого підходу в навчальному процесі; широке впровадження активних методів навчання; використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

В основу методики формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії покладено ідеї вчених – Л. Виготського, М. Жинкіна, О. Земської, І. Зимньої, С. Карамана, О. Караман, М. Плющ, В. Тихоші – щодо реалізації лінгводидактичної стратегії навчання мови на суб'єктно-діяльнісній основі й визначено такі першорядні компоненти у розробленні концептуальних основ удосконалення змісту й організації навчання української мови на засадах системного підходу учнів старших класів гімназії: 1) створення робочого зошита для роботи учнів на уроках та в позаурочний час; 2) блокове компонування навчального матеріалу; 3) вибір ефективних технологій навчання.

Оскільки для ефективного формування в майбутніх фахівців філологічного профілю належної професійної мовленнєвої компетентності необхідні мовленнєві здібності, вміння, знання для вирішення комунікативних професійних завдань, система навчання мови учнів профільної школи має ґрунтуватися на засадах системного підходу як важливого методологічного засобу наукового пізнання, що дає змогу використовувати принцип системності як мисленнєву технологію, реалізує на практиці цілісний розгляд явищ у нерозривному взаємозв'язку всіх мовних рівнів. Навчання мови розглядається в роботі як система з основними складниками: мета, зміст, методи, засоби, форми і результати навчання. Системний підхід тісно пов'язаний із моделюванням мовної системи й сприяє створенню належної понятійної бази для опису об'єкта, що дає змогу спроектувати етапи формування мовно-мовленнєвих компетентностей.

З огляду на вимоги реалізації системного підходу у навчанні української мови профільного рівня пропонованою методикою передбачено поетапне формування мовних, лінгвістичних, мовленнєвих, комунікативних компетентностей за схемою: засвоєння базових наукових понять – засвоєння основних положень мовної теорії – виконання навчально-тренувальних вправ – застосування зазначених компетенцій у практичній діяльності.

Запропонована *методика* навчання української мови в старших класах гімназії розроблена з урахуванням психолого-педагогічних умов формування мовно-мовленнєвих компетентностей здібних і обдарованих учнів на засадах системного підходу, збалансованого співвідношення мовної теорії й мовленнєвої практики.

Систему навчання мови в старших класах гімназії зrealізовано через усі види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння та письмо) шляхом виконання навчально-тренувальних вправ і завдань комунікативного спрямування, що значною мірою сприяє підвищенню культури мовлення учнів: спроектовано поетапне формування мовної, мовленнєвої, комунікативної, лінгвістичної компетентностей шляхом опрацювання теорії, виконання системи вправ і завдань, продукування текстів різного спрямування. Інтенсивна мовленнєва практика сприяє збагаченню лексичного запасу учнів, поглиблює їхні теоретичні знання, підвищує культуру мовлення.

У дослідженні розглянуто ефективні методи, прийоми, види й форми роботи з формування мовно-мовленнєвих компетентностей на уроках української мови в старших класах гімназії. Запропоновано матеріали для робочих зошитів-посібників для 10, 11 класів за чинною програмою для профільного вивчення української мови, що містять систему вправ і завдань трьох рівнів складності.

Розроблену методика формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії (профіль – українська філологія) представлено у формі **методичної моделі** навчання (див. рис. 1).

Запропонована в роботі методика покликана допомогти учням старших класів гімназії опанувати мову на профільному рівні, долучитися до вироблення мовних, мовленнєвих, комунікативних норм професійного спілкування, умінь і навичок орієнтуватися у сферах професійно зорієнтованого мовлення.

У **третьому розділі** – *“Експериментальна методика формування мовно-мовленнєвих компетентностей старшокласників гімназії”* – з’ясовано мету й завдання дослідної роботи, організацію, перебіг і результати формувального експерименту, проведено аналіз результатів експериментально-дослідного навчання, доведено ефективність запропонованої методики.

У процесі експериментально-дослідного навчання учнів старших класів гімназії передбачалося з’ясування шляхом діагностування рівнів сформованості мовної, лінгвістичної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей (констатувальний етап педагогічного експерименту) за такими напрямками: контроль і визначення рівня сформованості мовної, лінгвістичної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей; з’ясування причин недостатнього рівня засвоєння орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних і стилістичних норм, а також розвитку мовлення; передбачення результатів навчання, коригування його змісту й методів.

Для діагностування рівнів сформованості означених вище компетентностей було розроблено критерії оцінювання навчальних досягнень учнів старших класів гімназії (рівень знань, умінь та навичок, що є складниками мовної, лінгвістичної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей). Обрано форми контролю, обсяг і зміст контрольних робіт, методи проведення, перевірки й оцінювання рівнів сформованості мовної, лінгвістичної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей учнів у період експериментально-дослідного навчання.

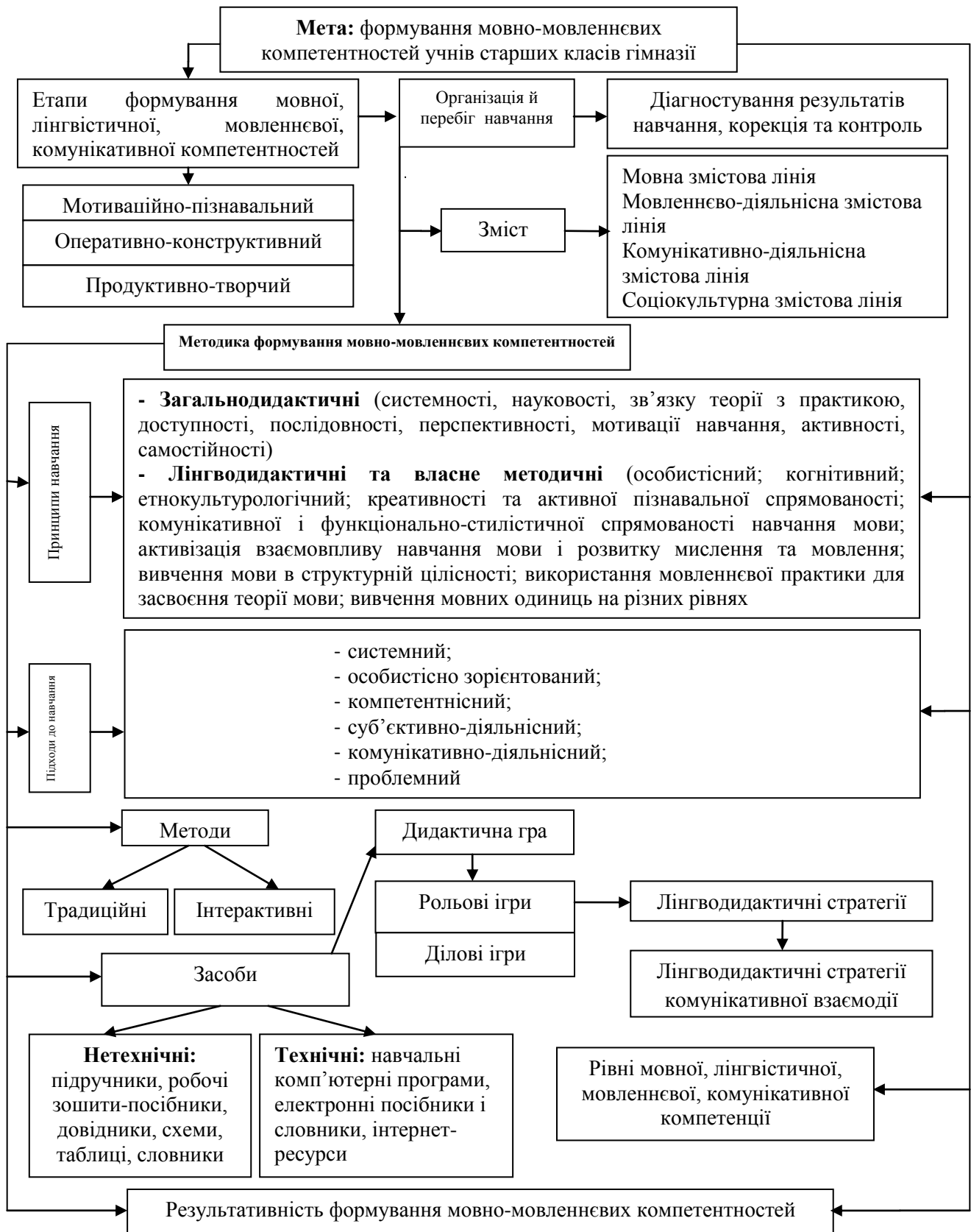

Рис. 1. Модель формування мовно-мовленнєвих компетентностей на уроках української мови в філологічних класах гімназії

Результати констатувального експерименту засвідчили, що учні старших класів гімназії допускають порушення норм сучасної літературної мови не лише в усному, а й писемному мовленні; недостатньо усвідомлюють важливість високої культури мовлення для майбутнього професійного спілкування; часто продукують тексти однотипними реченнями; припускаються стилістичних неточностей. У середньому високий рівень знань показали 6–7 % учнів, достатній – біля 35 %.

Ефективність запропонованої методики було перевірено в процесі проведення формувального експерименту впродовж 2012–2013 / 2013–2014 навчальних років. Було виявлено позитивну динаміку сформованості мовної, лінгвістичної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей майбутніх філологів – учнів старших класів гімназії.

Як свідчать результати експерименту, після навчання за розробленою методикою зросла кількість учнів, які впорались із запропонованими завданнями успішно. У контрольному зрізі, проведеному задля вивчення рівня сформованості мовленнєвої компетентності учнів, було передбачено перевірку практичного володіння нормами усного й писемного мовлення, для чого було використано тестові завдання закритої та відкритої структури, різні види роботи з текстами (переказ, редагування, продовження, складання, переклад тощо).

Кількість помилок учнів на завершальному етапі навчання за експериментальною методикою зменшилась і в писемному, і в усному мовленні. Результати високого рівня мовленнєвої компетентності в експериментальних класах зросли на 9,8 %, достатнього рівня – на 11,5 %, тоді як результати середнього рівня знизилися на 17,4 %; низького – на 3,9 %, як показано в таблиці 1.

Таблиця 1

Середні показники рівнів сформованості мовленнєвої компетентності

Рівні, % Класи	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕК	16,9%	45,3%	33,5%	4,3%
КК	7,1%	33,8%	50,9%	8,2%

У контрольних класах рівень мовленнєвої компетентності в середньому нижчий. Учні, які навчалися в експериментальних класах, використовували різноманітні мовні засоби, користувалися багатством української мови (власне українська лексика, синоніми, фразеологія), вправно послуговувалися складними синтаксичними конструкціями, перекладали тексти, тлумачили фахову термінологічну лексику й здійснювали заміну українськомовними відповідниками. Учні пов'язували мовленнєву поведінку з національною культурою, грамотно і змістовно формулювали думки в усному й писемному мовленні тощо. Зміни, що відбулися у рівні розвитку мовленнєвої компетентності в експериментальних та контрольних класах, представлено на рис. 2.

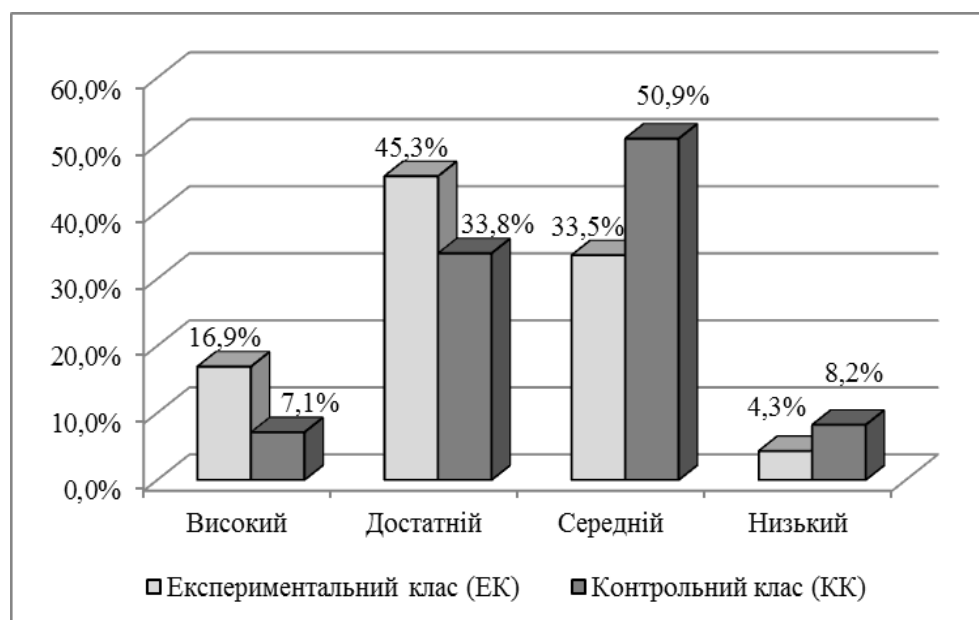

Рис. 2. Динаміка розвитку мовленнєвої компетентності в експериментальних та контрольних класах

Одержані результати підтвердили необхідність розроблення ефективної методики формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії, що ґрунтується на засадах системного підходу як важливого методологічного засобу наукового пізнання, що дає змогу використовувати принцип системності як ефективну технологію для реалізації на практиці цілісного розгляду явищ у нерозривному взаємозв'язку всіх мовних рівнів й передбачає використання сучасних технологій навчання, спрямованих на розв'язання практичних завдань для вироблення мовної, лінгвістичної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей.

Аналіз уроків з української мови, проведених за експериментальною методикою, підтвердив доцільність удосконалення змісту навчальних занять з профільного курсу української мови, системного впровадження в навчальний процес різних видів робіт з професійно зорієнтованими текстами, практикумів з орфографії та пунктуації, інноваційних методів і технологій навчання, посилення уваги до культури мови й мовлення учнів, а також доцільність вибору лінгводидактичних стратегій побудови навчального процесу, де чільне місце відведено взаємодії вчителя та учнів, спрямованих на розв'язання практичних завдань формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів філологічних класів.

Формувальний експеримент довів, що застосування запропонованого навчально-методичного комплексу (підручники для профільного рівня і робочі зошити-посібники), професійно зорієнтований зміст навчального матеріалу, вибір різноманітних прийомів і методів навчальної діяльності учнів (як традиційних, так й інноваційних), форм і видів контролю якості знань, активізація чинника розвитку видів мовленнєвої діяльності, розвиток загальної та мовної і мовленнєвої культури суб'єктів навчального процесу сприяють формуванню мовно-мовленнєвих компетентностей учнів профільних класів на рівні компетентного (автономного) користувача.

Експериментальне навчання засвідчило, що продуктивними є види робіт, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю старшокласників: моделювання професійно зорієнтованих ситуацій; спостереження за мовою, а також за мовленням учасників навчально-пізнавальної діяльності; словникова робота (у тому числі й з професійною термінологією); упровадження ігрових, комп'ютерних (використання інтернет-джерел, електронних словників і посібників), діалогових, тренінгових та інтерактивних технологій.

Результати експериментального навчання дозволяють констатувати, що запропонована методика формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії на засадах системного підходу є раціональною та перспективною, її впровадження підвищує мотивацію учнів до ґрунтовного засвоєння української мови, стимулює їх до самостійної роботи, активного дослідницького пошуку, сприяє розвитку логічного й образного мислення, мовного чуття, творчих і мовно-мовленнєвих здібностей.

ВИСНОВКИ

1. Вивчення наукових джерел із лінгводидактики та спеціальних досліджень уможливило визначення провідних тенденцій у розвитку методичних підходів до формування мовно-мовленнєвих компетентностей старшокласників гімназії, майбутніх фахівців філологічних спеціальностей: посилення наукового інтересу дослідників до проблеми мовно-мовленнєвої підготовки учнів навчальних закладів нового типу, зокрема, гімназії; розроблення та реалізація особистісно зорієнтованої мовно-мовленнєвої моделі підготовки майбутніх філологів, а також виокремлення проблем, що стосуються вдосконалення навчально-методичного забезпечення поглибленого навчання української мови в профільній школі відповідно до потреб сьогодення та вимог нормативних документів; упровадження інноваційних методів, прийомів, форм і видів навчальної діяльності в практику мовної підготовки учнів старших профільних класів; пошуки продуктивної методики мовно-мовленнєвої підготовки учнів старших класів гімназії (профіль – українська філологія); моделювання монологічного та діалогічного мовлення на основі професійно орієнтованих ситуацій; формування мовно-мовленнєвих компетентностей майбутніх філологів на основі текстів фахового спрямування тощо.

Проведений у дослідженні ґрунтовний аналіз наукових праць сучасних лінгводидактів (З. Бакум, О. Горошкіна, Н. Дика, Т. Донченко, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, Л. Мацько, С. Омельчук, М. Пентиліук, М. Плющ, О. Семенов, Т. Симоненко, В. Тихоша, Г. Шелехова та ін.) з питань удосконалення мовно-мовленнєвої підготовки учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів, змісту навчальних планів профільних класів (профіль – українська філологія), власні спостереження підтверджують актуальність досліджуваної проблеми, зумовлюють необхідність підвищення рівня мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії, формування в них навичок вільної комунікації українською мовою в повсякденному житті та професійній сфері.

2. У дослідженні уточнено зміст базових понять “компетенція”, “компетентність”, “мовна”, “мовленнєва” “комунікативна”, “лінгвістична” компетентності (компетенції), “уміння”, “навичка”, “здібність” і “обдарованість”; розмежовано поняття компетенції та компетентності, визначено змістове наповнення понять “особистісно зорієнтоване навчання”, “проблемне навчання”, “профільне навчання” (учні старших класів гімназії вивчають українську мову за програмою профільного рівня), “системний підхід”, а також розглянуто системний підхід як методичну проблему й об’єкт теоретичного аналізу. Поняття “мовно-мовленнєві компетентності” в роботі витлумачено як здатність учнів ефективно використовувати здобуті знання та навички у мовно-мовленнєвій діяльності; як володіння мовною, лінгвістичною, мовленнєвою і комунікативною компетентностями.

“Системний підхід” у навчанні української мови передбачає вивчення мови як особливого феномену; усвідомлення мовних одиниць, їх функції, відношень і векторів формування в учнів профільної школи уявлень про взаємозв’язки кожного із сегментів мовної системи, розвиток і функціонування мови; вивчення правил і закономірностей оволодіння системно-структурними утвореннями фонологічного, семантичного, морфологічного, синтаксичного рівнів, необхідних для розуміння і побудови мовлення, що забезпечує розвиток й саморозвиток особистості як суб’єкта мовно-мовленнєвої та пізнавальної діяльності, формування готовності до подальшого професійно зорієнтованого навчання.

Уточнення сутнісних характеристик базових понять дослідження “мовна компетентність”, “мовленнєва компетентність”, “лінгвістична компетентність”, “комунікативна компетентність”, “системний підхід” та їх складників сприяло осмисленню пріоритетних завдань навчання української мови у філологічних класах гімназії (оволодіння знаннями про мовну систему, вміннями і навичками аналізу фактів та явищ мови, формування навичок самооцінки та самоаналізу; уміння використовувати мовні засоби для побудови власних висловлень і текстів відповідно до норм усного й писемного мовлення; оволодіння різними видами мовленнєвої діяльності в різних сферах спілкування та розвиток особистості й формування комунікативної культури учнів).

3. На основі аналізу науково-методичних досліджень і практичного досвіду в роботі обґрунтовано структуру мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії.

Структурними складниками змісту *мовної компетентності* учнів визначено засвоєння категорій та одиниць мови, їх функцій; формування уявлень про устрій, розвиток і функціонування мови; вивчення правил і закономірностей оволодіння системно-структурними утвореннями фонологічного, семантичного, морфологічного, синтаксичного характеру, необхідних для розуміння і побудови мовлення; реалізація на практиці граматичної природи висловлення; а також засвоєння мовних норм: фонологічних (знання про звукові засоби мови); орфографічних (знання системи правил та уміння їх застосовувати); пунктуаційних (уміння правильно інтонувати мовний потік); семантичних (розуміння текстів і їх продукування); лексичних (багатий

словниковий запас, уміння ним користуватися); граматичних (знання граматичних норм і вміння їх застосовувати).

Лінгвістична компетентність, на відміну від *мовної*, є сукупністю лінгвістичних знань, тих, що належать до лінгвістики як науки. Цей аспект характеризує особистість як людину, яка володіє мовою і вміє нею користуватися на основі граматичних правил, тобто здатність суб'єкта навчального процесу виконувати елементарний лінгвістичний аналіз мовних явищ різних рівнів.

До складників мовленнєвої компетентності віднесено чотири види мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання, письмо, що характеризують суб'єкта навчання як такого, котрий здатний адекватно використовувати мовні засоби для побудови висловлень і текстів відповідно до норм усного та писемного мовлення.

Комунікативну компетентність уточнено як здатність творити власні програми мовленнєвої поведінки, адекватні ситуаціям спілкування, що передбачає знання основних понять про стилі мови, способи зв'язків речень у тексті, побудову опису, розповіді, роздуму тощо.

З'ясування структури мовно-мовленнєвих компетентностей учнів сприяло обґрунтуванню концептуальних підходів до вдосконалення змісту й організації навчання української мови у профільних філологічних класах, а також розробленню методики формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії.

4. У процесі експериментально-дослідного навчання учнів старших класів гімназії (констатувальний етап педагогічного експерименту) визначено рівні сформованості мовної, лінгвістичної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей за такими напрямками: 1) контроль і корекція рівня (низький, середній, достатній, високий) сформованості мовної, лінгвістичної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей; 2) з'ясування причин недостатнього рівня засвоєння орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних і стилістичних норм, а також розвитку мовлення; 3) передбачення результатів навчання, коригування його змісту й методів.

Для діагностування рівнів сформованості компетентностей було розроблено критерії оцінювання навчальних досягнень учнів старших класів гімназії, де враховано знання, уміння та навички учнів, що є складниками мовної, лінгвістичної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей. Обрано форми контролю, обсяг і зміст контрольних робіт, методи проведення, перевірки й оцінювання рівнів сформованості мовної, лінгвістичної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей учнів. Задля ретельної перевірки глибини знань, уникнення відповідей-угадувальних застосовувалось індивідуальне й фронтальне опитування, проводились контрольні роботи, тестування, а також виконання завдань, пов'язаних з описом, аналізом, створенням власних висловлень тощо. Показники рівнів сформованості ключових компетентностей учнів старших класів гімназії представлено в роботі у вигляді таблиць і діаграм.

5. У дослідженні розроблено методику формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів філологічних класів гімназії, що ґрунтується на засадах системного підходу як важливого методологічного засобу наукового пізнання, уможливує реалізацію принципу системності як ефективної технології для реалізації

на практиці цілісного розгляду явищ у нерозривному взаємозв'язку всіх мовних рівнів й передбачає вибір оптимальних методів (дослідницького, проблемного, інтерактивного), форм, прийомів навчання, системи комплексних, конструктивних, мовленнєвих і комунікативних вправ, створення на уроках ситуацій професійно зорієнтованого спілкування для забезпечення відповідних рівнів навчальних досягнень учнів, формування в них філологічної свідомості та мовної стійкості, спрямованих на розв'язання практичних завдань для вироблення мовної, лінгвістичної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей.

У процесі експерименту доведено доцільність системного впровадження в навчальний процес гімназії різних видів роботи з професійно зорієнтованими текстами, практикумів з орфографії та пунктуації, інноваційних методів і технологій навчання, посилення уваги до культури мови й мовлення учнів, а також лінгводидактичних стратегій побудови навчально-виховного процесу, де чільне місце відведено взаємодії вчителя та учнів, спрямованих на розв'язання практичних завдань формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів профільних філологічних класів гімназії.

Експериментальне навчання засвідчило, що продуктивними є види робіт, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю учнів: моделювання професійно зорієнтованих ситуацій; спостереження за мовою, а також за мовленням суб'єктів навчально-виховного процесу; словникова робота (у тому числі й з професійною термінологією); упровадження ігрових, комп'ютерних (використання інтернетджерел, електронних словників і посібників), діалогових, тренінгових та інтерактивних технологій, що сприяють формуванню вмій і навичок грамотно, чітко та повно викладати власні думки, відтворювати різні тексти (у тому числі й професійної спрямованості), монологи, діалоги, полілоги; виховують здатність самостійно розвивати необхідні мовно-мовленнєві уміння й навички; оволодівати лексикою української мови для успішної самореалізації в майбутній професійній діяльності; виявляти психологічну готовність до оволодіння мовою. Організація навчання української мови в профільних філологічних класах гімназії на засадах системного підходу дає можливість вибору оптимальних шляхів, засобів, методів, прийомів і форм проведення уроків, відповідно, й послідовного формування мовної, лінгвістичної, мовленнєвої, комунікативної компетентностей учнів профільних класів гімназії.

Результати експериментального навчання дають підстави вважати, що запропонована методика формування мовно-мовленнєвих компетентностей на засадах системного підходу учнів старших класів гімназії є раціональною та перспективною, її впровадження підвищує мотивацію учнів до вивчення української мови на високому рівні, стимулює їх до самостійної роботи, активного дослідницького пошуку, сприяє розвитку логічного й образного мислення, мовного чуття, творчих і мовно-мовленнєвих здібностей.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування мовно-мовленнєвих компетентностей на засадах системного підходу учнів старших класів гімназії. Перспективи її подальшого опрацювання вбачаємо в розробленні питань підготовки вчителів до роботи в класах філологічного профілю, репрезентації

навчально-методичного забезпечення профільного навчання української мови на електронних носіях, упровадження в навчальний процес інтерактивних і комп'ютерних інформаційних технологій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Дарноступ В. М. Застосування проблемно-пошукового методу навчання на уроках рідної мови / В. М. Дарноступ, С. О. Караман // Наука і сучасність : зб. наук. праць Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – К. : Логос, 2001. – Том XXVII. – С. 33–38.
2. Дарноступ В. М. Реалізація системного підходу під час вивчення іменних частин мови / В. М. Дарноступ // Наукові записки : зб. наук. статей Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова / Укл. П. В. Дмитренко, Л. Л. Макаренко. – К. : НПУ, 2002. – Вип. 47. – С. 38–46.
3. Дарноступ В. М. Діалектичний зв'язок структурування мовного матеріалу і методів навчання / В. М. Дарноступ // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. – Луганськ. – 2003. – № 12 (68), грудень. – С. 14–19.
4. Дарноступ В. М. Формування в учнів 10-х класів гімназії орфографічних умінь і навичок / В. М. Дарноступ // Наука і сучасність : зб. наук. праць Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – Том 47. – С. 40–46.
5. Зінченко В. М. Проблема формування мовно-мовленнєвої компетенції учнів профільних класів / В. М. Зінченко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць Криворізького державного педагогічного університету. – Кривий Ріг, 2011. – Вип. 31. – С. 69–75.
6. Зінченко В. М. Проблема формування мовно-мовленнєвої компетенції учнів старших класів профільної школи як об'єкт теоретичного аналізу / В. М. Зінченко // Science and Education a New Dimension : Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2013. – Vol. 9. – P. 59–63.
7. Зінченко В. М. Психолого-педагогічні засади навчання української мови в класах філологічного профілю / В. М. Зінченко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць ДВНЗ “Криворізький національний університет”. – Кривий Ріг, 2013. – Вип. 39. – С. 121–127.
8. Зінченко В. М. Формування правописних умінь і навичок учнів на уроках української мови в профільних класах / В. М. Зінченко // Science and Education a New Dimension : Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2013. – I (6), Issue : 10. – P. 80–84.
9. Зінченко В. М. Використання інформаційних технологій у процесі збагачення словникового запасу української мови учнів у профільній школі / В. М. Зінченко // Applied Sciences and technologies in the United States and Europe : common challenges and scientific findings : Papers of the 3rd International Scientific Conference (November 11–12, 2013). – New York : Cibunet Publishing, 2013. – P. 59–60.

10. Зінченко В. М. Робочий зошит як засіб формування мовно-мовленнєвої компетентності старшокласників / В. М. Зінченко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць ДВНЗ “Криворізький національний університет”. – Кривий Ріг, 2014. – Вип. 40. – С. 129–136.

АНОТАЦІЇ

Зінченко В. М. Методика формування мовно-мовленнєвих компетентностей на засадах системного підходу учнів старших класів гімназії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2015.

Дисертація містить результати теоретико-експериментального дослідження проблеми формування мовно-мовленнєвих компетентностей на засадах системного підходу учнів старших класів гімназії. Розкрито провідні тенденції розвитку методики формування мовно-мовленнєвих компетентностей старшокласників в умовах профільного навчання мови, з'ясовано етапи формування мовної, лінгвістичної, мовленнєвої і комунікативної компетенцій учнів. Уточнено й обґрунтовано сутність базових понять дослідження, проаналізовано навчально-методичне забезпечення здібних учнів старших класів гімназії, психолого-педагогічні умови формування мовно-мовленнєвих компетентностей здібних й обдарованих учнів.

У процесі експериментально-дослідного навчання доведено ефективність методики формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів гімназії. Порівняльний аналіз результатів експериментального навчання показав позитивну динаміку рівнів сформованості мовної, лінгвістичної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей учнів старших класів гімназії, що підтвердило доцільність запропонованої моделі.

Ключові слова: мовно-мовленнєві компетентності, мовна компетенція, лінгвістична компетенція, мовленнєва компетенція, комунікативна компетенція, системний підхід, лінгводидактичні стратегії, навчально-методична система формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів.

Зінченко В. Н. Методика формування мовно-мовленнєвих компетентностей на основі системного підходу учасників старших класів гімназії. – Рукопис.

Дисертація на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2015.

Дисертація содержит результати теоретико-експериментального дослідження проблеми формування мовно-мовленнєвих компетентностей на основі системного підходу учасників старших класів гімназії. Розкрито провідні тенденції розвитку методики формування мовно-мовленнєвих компетентностей старшокласників в умовах профільного навчання мови, з'ясовано етапи формування мовної, лінгвістичної, мовленнєвої і комунікативної компетенцій учнів. Уточнено й обґрунтовано сутність базових понять дослідження, проаналізовано навчально-методичне забезпечення здібних учнів старших класів гімназії, психолого-педагогічні умови формування мовно-мовленнєвих компетентностей здібних й обдарованих учнів.

лингвистической, речевой и коммуникативной компетенций учащихся. Уточнена и обоснована сущность базовых понятий исследования, проанализировано учебно-методическое обеспечение способных учащихся старших классов гимназии, психолого-педагогические условия формирования языково-речевых компетентностей способных и одаренных учащихся.

Разработана, представлена в форме методической модели обучения и экспериментально апробирована методика формирования языково-речевых компетентностей на основе системного подхода, которая предусматривает использование в учебном процессе учебно-методического комплекса: учебника и рабочей тетради-пособия; реализацию коммуникативно-деятельностного подхода к обучению языку путем создания ситуаций профессионального общения; внедрение на уроках украинского языка системного соединения устных и письменных индивидуальных и групповых видов деятельности; организованное обучение на текстовой основе с использованием профессионально ориентированных текстов; создание на уроках украинского языка ситуаций профессионально ориентированной речи; использование интерактивных методов обучения.

В процессе экспериментально-опытного обучения доказана эффективность методики формирования языково-речевых компетентностей учащихся старших классов гимназии. Сравнительный анализ результатов экспериментального обучения показал позитивную динамику уровней сформированности языковой, лингвистической, речевой, коммуникативной компетенции учащихся старших классов гимназии, что подтвердило целесообразность предложенной модели.

Ключевые слова: языково-речевые компетентности, языковая компетенция, лингвистическая компетенция, речевая компетенция, коммуникативная компетенция, системный подход, лингводидактические стратегии, учебно-методическая система формирования языково-речевых компетентностей учащихся.

Zinchenko V. M. Methods of forming the language and communicative competence using a systematic approach in gymnasium senior students. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Studies. Speciality 13.00.02 – Theory and Methodology of Teaching (the Ukrainian language). – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2015.

The thesis contains the results of theoretical and experimental research of forming the language and communicative competence using systematic approach in gymnasium senior students. It discusses the leading tendencies in development of methods of forming the language and communicative competence in language-specialized high school senior students, finds out stages of forming language, linguistic and communicative competence. It specifies and justifies the essence of basic concepts of research, analyses the educational and methodical support of talented gymnasium senior students and psychological and pedagogical conditions for forming the language and communicative competence of talented and gifted students.

It also developed, presented in the form of educational methodical model and experimentally approved the educational and methodical system of forming the language and

communicative competence using a systematic approach, which assumes the usage of educational and methodical complex in educational process: textbook and workbook; realization of communicative and activity-oriented approach to language education by modelling situations in professional communication; introduction of the systematic combination of oral and written, individual and group activities on the Ukrainian language lessons; organization of text-based education using professional-oriented texts; creating situations of professional communication on the Ukrainian language lessons; using interactive methods of education.

During the experimental and research educational process the efficiency of author's educational and methodical system of forming language and communicative competence in gymnasium senior students was proved. The comparative analysis of experimental education results has shown positive dynamics of levels of language, linguistic and communicative competence formation in gymnasium senior students, which has proved the expediency of proposed model.

Key words: language and communicative competence, language competence, linguistic competence, communicative competence, systematic approach, linguistic and didactic strategies, educational and methodical system of language and communicative competence forming of students.